

K POČIATKOM ASUBJEKTÍVNEJ FENOMENOLÓGIE JANA PATOČKU

PAVOL THOLT, Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ, Košice

THOLT, P.: On the Origins of the Non-Subjective Phenomenology of Jan Patočka
FILOZOFIA 65, 2010, No 2, p. 139

The paper offers an examination of Patočka's attempt to clear a difficulty of Husserl's transcendental phenomenology and to develop a *non-subjective* conception of phenomenology. The author gives a thorough analysis of two fundamental writings, compiled by Patočka in German in 1970 – 1971. The aim of the paper is to follow Patočka's way of gradually developing his idea in various articles, mainly in his lecture *Plato and Europe*.

Keywords: Phenomenology – Phenomenological philosophy – The phenomenological crisis – Transcendentalism – Non-subjectivity – Non-subjective phenomenology

V dvoch rokoch po sebe (1970 a 1971) publikoval Jan Patočka dve štúdie s takmer identickým názvom, v ktorých píše o *možnosti* a o *potrebe*, resp. *nevyhnutnosti* asubjektívnej fenomenológie. V oboch štúdiách kriticky poukazuje na – ako bol presvedčený – závažné nedostatky a obmedzenia Husserlovej transcendentálnej fenomenológie, ale aj transcendentálnej filozofie všeobecne, a v skratke načrtáva východiská a jadro vlastného konceptu asubjektívnej fenomenológie (pozri [15]; [14]).¹

Obe publikované štúdie boli výsledkom určitého *obratu* v myslení a v celkovom zameraní Patočkovej filozofie, a to už od konca 50. rokov. Odvtedy považuje túto problematiku za dôležitejšiu než koncept *negatívneho platonizmu*, ktorému sa dovtedy takmer v celých päťdesiatych rokoch (najneskôr od roku 1952) venoval. V liste Václavovi Richterovi, svojmu osobnému priateľovi, v roku 1958 píše: „Filozoficky som sa teraz zameral na trocha väčšiu vec, ktorá »negatívny platonizmus« vyraďuje ako nepochopiteľnú naivnosť“ ([16], 73).

Patočka vtedy bližšie nešpecifikoval onú »väčšiu vec«, ale editori súboru listov Patočku Richterovi – I. Chvatík a J. Michálek – v poznámke pod čiarou uvádzajú: „Ide akiste o myšlienku *poňať ľudskú existenciu ako pohyb*“ ([16], 73). Patočkov text z tejto doby,

¹ Ide o štúdie ([14]; [15]). Patočkove štúdie (napísané nemecky, aj keď druhá – z roku 1971 – bola publikovaná v zborníku univerzity v Brne) majú takmer identický názov, líšiaci sa len jediným slovom: prvá i druhá rozoberá *subjektivizmus Husserlovej fenomenológie*, no kým prvá hovorí o *možnosti* (Möglichkeit), druhá hovorí o *nevyhnutnosti*, presnejšie o *požiadavke* (Forderung) asubjektívnej fenomenológie. V tejto štúdii nebudeme pracovať s pôvodnými vydaniaми oboch statí, ale s inými dostupnými a v jednom zborníku publikovanými nemeckými vydaniaми, na ktoré budeme odkazovať podľa zoznamu literatúry.

ktorým by bolo možné túto hypotézu editorov doložiť, sa síce nenašiel, ale toto smerovanie Patočku potvrdzuje nielen neskoršia štúdia *K prehistórii vedy o pohybe: svet, zem, nebo a pohyb ľudského života*,² ale – podľa našej mienky – rovnako už aj štúdie o Aristotelovi a o vede, ktoré pred rokom 1964 publikoval samostatne a ktoré v roku 1964 vyšli ako monografia (*Aristoteles, jeho predchodcovia a dediči*). Pohyb, dianie, dejiny vrátane dejín vedy a filozofie sú tu integrované dvojako: tak cez pojem *asubjektívneho poňatia pohybu a diania*, ako aj cez pojmy a kategórie viažuce sa na *pohyb ľudskej existencie*.

Obrat vo filozofii Patočku sa významne prehĺbil v 60. rokoch, čo vyústilo do takmer programového vyhlásenia v poslednom odseku v práci *Aristoteles, jeho predchodcovia a dediči*. Toto svoje dielo ukončil Patočka vetou, ktorá nadviazala nielen na analýzy foriem novovekej filozofie, ale aj na znalosť osudov filozofie ako celku, a to už od obdobia predsokratovcov, ale najmä na poznanie podstaty a osudov epistemológie a metodológie vedy v období medzi R. Descartom a G. W. F. Hegelom: „Je úlohou dneška,“ píše Patočka, „na troskách koncepcií nemeckej klasickej filozofie vybudovať skutočne také *asubjektívne* poňatie pohybu a diania, v ktorom by pohyb bol opäť – ako kedysi u Aristotela – tým, čo buduje vnútorne samotné bytie vecí, nielen prostou zmenou na povrchu, nedotýkajúcou sa podstaty, a čo dovoľuje pochopiť v jednote, bez abstraktnosti a násillia zároveň to najelementárnejšie i najvyššie, prírodu i človeka a spoločnosť“ ([12], 325).

V roku 1964 výzva zaznela najmä vo vzťahu k analýzam pohybu, ale táto veta iste už vtedy znela ako jasný a zrozumiteľný apel sformovať širšie úsilie a prebudovať celú fenomenológiu. A predsa bola v prvej fáze nedostatočne doceňovaná nielen stúpecami filozofie E. Husserla, ale aj stúpecami fenomenologickej filozofie a fenomenologického hnutia všeobecne. Bola to pritom výzva, ktorá viac menej bezprostredne vyplynula z priamych analýz v spomenutých štúdiách o pohybe a v spomenutej práci, ale bola najmä výsledkom celého široko utváraného a rozsiahleho diela, ktoré Patočka koncipoval už niekoľko desaťročí a často v istej väzbe a nadväznosti nielen na idey Heideggera (ako sa všeobecne usudzuje), ale aj na myšlienky L. Landgrebeho, E. Finka a ďalších. Osobitne sa pri analýzach podstaty fenomenológie Patočka odvoláva popri Heideggerovi a Landgrebem najmä na T. W. Adorna, E. Tugendhata, G. Funkeho.

* * *

Ukazuje sa, že najneskôr od konca 50. rokov sa na povrch Patočkovho filozofického myslenia postupne prediera určité sklamanie nad osudom a postavením fenomenológie v kontextoch európskej filozofie, a to napriek tomu, že bol a zostal presvedčeným stúpencom nielen Husserla, ale aj jadra jeho filozofie.

Patočka si jasne uvedomoval, aké boli ambície a ciele Husserla od samého počiatku, keď len začínal budovať základy novej fenomenológie a fenomenologickej filozofie. Už vo vzťahu k prvým fenomenologicky orientovaným prácam tohto filozofa (*Logické skú-*

---

² Editori tu majú na mysli článok *K prehistórii vedy o pohybe: svet, zem, nebo a pohyb ľudského života* (pozri [20]). Toto nasmerovanie Patočkovho filozofického úsillia sa v 70. rokoch uplynulého storočia prejavilo zásadným rozpracovaním filozofie dejín.

mania, *Idea fenomenológie, Filozofia ako prísna veda...*) platilo: „Husserlova fenomenológia sa usiluje o prvú filozofiu, ktorá by na prísne vedeckých základoch a s evidenciou vždy znova prístupnou bola schopná poskytnúť absolútne zdôvodnenie poznania. Fenomenológia má pritom byť sama vedou *apriórnu* (kurzíva – P. T.), vedou o bytostných zákonitostiach zjavovania sa zjavujúceho ako takého; a výkonom tejto vedy má byť pritom to, o čo sa od Descarta a Kanta usilovala každá transcendentálna filozofia, totiž podať posledné zdôvodnenie ľudského poznania...“ ([14], 286).

Je zřejmé, že od samého začiatku ide o značne ambiciózný filozofický projekt, pričom – ako upozorňuje Patočka – to nie je projekt, ktorý by filozoficky bezprostredne, v priamej línii nadväzoval len na Descarta alebo Kanta. Naopak, kladie otázku, či je Husserlova fenomenológia svojou podstatou vôbec transcendentálnou filozofiou v tradičnom zmysle, a to aj napriek tomu, že ju takto označil už jej zakladateľ.

Dôvod, prečo je posledná otázka podľa Patočku legitímna, považuje on sám za podstatný a v mnohom vypovedá o celkovom smerovaní projektu asubjektívnej fenomenológie: „Ja«,“ píše Patočka, „sa tu (t. j. v transcendentálnej fenomenológii) neobjavuje ani ako základ objektivity (Descartes), ani ako výlučný princíp produkujúci svet javov (Kant), ale od samého začiatku sa tu hovorí o korelácii medzi zjavujúcim sa a zjavovaniami, pričom táto korelácia, ponímaná ako bytostná zákonitosť a nahliadaná v evidencii, je poslednou pôdou na vykazovanie jestvujúcna (*Seinden*) v jeho spôsoboch danosti“ ([14], 286). Práve tým, usudzuje Patočka, transcendentálna fenomenológia síce *de facto* opúšťa myšlienku čisto *subjektívneho* zdôvodňovania poznania a priam *sugeruje* ideu *asubjektívnej transcendentálnej fenomenológie*, ale táto »*sugescia*« pôvodného projektu Husser-

lovej fenomenológie, idea priebežnej korelácie medzi zjavovaním a zjavujúcim sa, ostala napokon nenaplnená a stala sa v Husserlovom poňatí síce *pozoruhodnou*, ale len *reprízou* transcendentálneho idealizmu.

Patočka bol sklamaný, že Husserlova fenomenológia nenaplnila ani nie tak ambície, ako skôr možnosti, ktoré pri svojom formovaní prezentovala a ktoré boli v nej reálne zakódované. Otvorene toto sklamanie vyjadril v prvej zo štúdií o asubjektívnej fenomeno-

lógii (1970), v ktorej poznamenal: „Fenomenológia, ktorú chcel jej zakladateľ (E. Husserl) zaviesť ako základnú filozofickú vedu, ako *philosophia prima*, leží dnes ladom“ ([15], 269). Bol to prejav toho, že pôvodné „metodické východisko fenomenológie, ktorá mala filozofiu pozdvihnúť na úroveň prísnej vedy,“ bolo v samotných „základoch otrase- né“ ([15], 269).

Cieľ „podať definitívne, absolútne zdôvodnenie poznania“ a zároveň „preniknúť pri tomto zdôvodňovaní k *absolútnemu bytiu* vedomia“ a „uskutočniť toto zdôvodnenie v re- kurze na túto absolútnu sféru bytia či toho, čo bytie *predchádza*“, sa veľmi skoro ukázal ako *repríza subjektivismu* ([15], 267). Dôsledkom bolo nielen *upadnutie do subjektivismu*; subjektivismus v tomto prípade Patočka hodnotí ako dôsledok *zaťaženia kartezia- nizmom*.

* * *

Patočka viac rás píše o zaťažení Husserlovej fenomenológie karteziánizmom, ale takmer vždy dodá, že ide o zaťaženie tou jeho formou či odnožou, ktorá mu bola spro- stredkovaná F. Brentanom: „... karteziánizmus, ktorý bol častejšie označovaný ako to osudné, čo Husserla prilákalo k náuke o absolútnom bytí čistého vedomia,“ upresňuje Patočka vplyv a úlohu filozofie Brentana, „bol jednoducho *nezvládnutým brentanizmom*“ (kurzíva P. T.; [14], 298). Rovnako a v podobnej súvislosti Patočka odmieta zjednodušu- júce náhľady na úlohu a vplyv nemeckej klasickej filozofie: „V žiadnom prípade... nešlo o nadviazanie na kritickú filozofiu a nemecký idealizmus; analógie Fichteho, na ktoré sa opakovane poukazuje, nemajú nijaký genealogický význam“ ([15], 268). Dôvody zlyha- nia pôvodného Husserlovho projektu fenomenológie sú podľa Patočku podstatne hlbšie než len uvedené dva faktory a vyplynuli predovšetkým z chýb a omylov, ktorých sa dopus- til v metodickéj a metodologickej oblasti samotný Husserl, a to len okrajovo, pod vplyvom vonkajších ideí a pôsobenia. To nachádza svoj výraz okrem iného v rovinách, v ktorých Patočka pristúpil k rekonštrukcii pôvodnej fenomenológie.

V základných štúdiách Patočka kriticky utvára a formuluje jadro asubjektívnej fe- nomenológie v troch organicky prepojených rovinách. Tieto roviny formovania asubjek- tívnej fenomenológie v základných črtách analyzuje Ilja Šrubař v jednej z prvých, v čes- kých a slovenských kontextoch základných štúdií k tomuto problému.³

Šrubař analyzuje základné aspekty, ktoré sa spolupodieľali na formovaní asubjektív-

---

³ V slovenskej filozofii problém *asubjektívnej fenomenológie* J. Patočku ostal takmer nepovšimnu- tý, a to aj v prácach filozofov, ktorí sa systematickejšie fenomenológii a aj Patočkovej filozofii venovali. Prelom v tejto oblasti až v roku 2007 urobil J. Sivák v štúdií *Jan Patočka – kritik Husserla (O jednej metafyzickej lektúre Husserlovej fenomenológie)*. Problematike *a-subjektívnej fenomenológie* (Sivák dôsledne používa pojem „a-subjektívna fenomenológia“) venoval jej autor záverečné strany uvedenej štúdie (pozri [26], 515 – 522), pričom tento Patočkov koncept fenomenológie označuje aj ako »*noema- tická*« *fenomenológia* ([26], 516). Analýzu *asubjektívnej*, resp. »*noematickej*« *fenomenológie* v diele Patočku uskutočňuje Sivák v troch rovinách: 1. v rovine empirickej; 2. v transcendentálnej rovine a 3. v rovine pohybu. Podrobnejšej analýze štúdie J. Siváka (a ona si ju zaslúži) sa budeme príležitostne venovať na inom mieste.

nej fenomenológie, pričom zdôrazňuje, že pri ich skúmaní je nevyhnutné vziať do úvahy Patočkov *vzťah* nielen k fenomenológii Husserla, ale aj jeho *vzťah* k fenomenológii Heideggera, a to v celej zložitosti: „... je nevyhnutné,“ píše Šrubař, „skúmať rôzne roviny jeho myslenia, ktoré by som charakterizoval ako *rovinu »fenomenologickej metódy«, rovinu »analýzy prirodzeného sveta« a rovinu »poslednej intencie filozofie samotnej«*“ (kurzíva P. T.; [27], 406). Tretiu rovinu v ďalšom texte identifikoval aj ako „humanistickú... koncepciu filozofie“ ([27], 414); sme však presvedčení, že tá v sebe zahŕňa aj *ontologické*, a dokonca *metafyzické* aspekty problému. Pre nás sú v tejto chvíli všetky tri roviny formovania asubjektívnej fenomenológie takmer rovnako dôležité, ale určitú prioritu predsa len pripíšeme rovine *fenomenológie ako metódy* a rovine *fenomenológie ako filozofie*.

* * *

Analýza vzniku a formovania asubjektívnej fenomenológie predpokladá aspoň stručnú odpoveď na otázku, o čo vlastne Patočkovi v tomto úsilí išlo: Usiloval sa Patočka len o určitú obmedzenú *revíziu* pôvodnej formy Husserlovej fenomenológie? Alebo bolo jeho cieľom jej zásadné *prebudovanie*, či dokonca radikálne *odmietnutie* ako metódy i ako filozofie? Odpovede nie sú jednoznačné, a pritom práve podľa nich sa často formuje postoj jednotlivých filozofov ku konceptu asubjektívnej fenomenológie.

Belgický filozof Marc Richir k Patočkovmu úsiliu vybudovať systém asubjektívnej fenomenológie poznamenal, že išlo o „jeden z najoriginálnejších príspevkov k súčasným diskusiám o fenomenológii“ ([25], 826). Prítom aj zo strany Patočku išlo o podstatné prehodnotenie vlastných postojov k fenomenológii predovšetkým z 30. rokov, z obdobia, keď napísal prácu *Prirodzený svet ako filozofický problém* (1936).

Ukazuje sa, že pri budovaní asubjektívnej fenomenológie celkom isto nejde len o *revíziu* pôvodnej Husserlovej fenomenológie, ako predpokladá a píše Katarzyna Slowiková ([24], 511 – 536), ale o zásadné *prebudovanie* jej východísk, ba podstaty, a to v dialógu Patočku nielen so samotným Husserlom, ale (ako sme už naznačili) aj s Heideggerom, Finkom, Landgrebem a ďalšími predstaviteľmi fenomenológie, filozofie existencie (napr. Merleau-Pontym a Sartrom) a aj s kritikmi zvonku, s kritikmi pôsobiacimi mimo rámca fenomenológie. Patočka k tomu píše, že už prvá generácia Husserlových žiakov zaznamenala „... úpadok [fenomenológie] do tradičnej tematiky modernej filozofie“, že už oni, ako napokon v závere života aj Husserl, museli konštatovať „... sklamanie pôvodných nádejí na skutočne nový počiatok filozofie“ ([15], 267; pozri aj [9], 549), na počiatok, ktorý pôvodne spájali so vznikom transcendentálnej fenomenológie. Toto sklamanie bolo ešte intenzívnejšie v *druhej generácii* fenomenológov, ku ktorým patril aj Patočka.

Sme presvedčení, že nie je možné naplniť pranie K. Slowikovej: ďalej rozvíjať motívy Patočkovej koncepcie asubjektívnej fenomenológie, a to prevedením fenomenológie na *neutrálnu pôdu skúmania toho, čo sa javí*, t. j. *fenoméno*v, a zároveň uskutočniť návrat k pôvodnej fenomenológii ako ku koncepcii, ktorá jediná je originálna a „autenticky fenomenologická“ ([24], 532 a n.). Ani Patočka, na rozdiel od Husserla, nevidel východisko z krízy transcendentálnej fenomenológie len v *prehľbení* či *rozvinutí racionality* filo-

zofie (pozri [1], 191 – 205; pozri aj [18], 116 – 118)⁴ a ani len vo *fundamentálnej ontológii* M. Heideggera (pozri [6]),⁵ ale práve vo vybudovaní asubjektívnej fenomenológie, v ktorej by nielen *bytie*, ale aj *prirodzený svet* a jeho *jestvujúcna* mali podstatne väčšiu váhu než v pôvodnej Husserlovej fenomenológii, resp. v Heideggerovej ontológii.

Napriek poslednej vete však Pierre Rodrigo oprávnené a výstižne píše, že „náuka o zjavovaní a asubjektívite mohla vzniknúť len za cenu niečoho, čo by som nazval *ontologickým pokáním*“, a zároveň upozorňuje, že najmä v 70. rokoch sa hlavným problémom Patočkovej fenomenológie stáva „zjavovanie sa ako také“, najmä „vedenie o zjavujúcom sa“ ([23], 393 – 394). Aj preto Henri Declève mohol napísať, že fenomenológia v Patočkovom asubjektívnom koncepte sa „predstavuje ako metafyzika jedinečnej existencie“, že jej „predmetom... je prirodzený svet“ ([3], 365).

Slová M. Richira, najmä však slová P. Rodriga a H. Declève potvrdzuje aj Patočka. Píše, že už Heideggerova filozofia z obdobia *Bytia a času* (1927), na ktorú pôvodne aj on kriticky nadväzuje a ktorej motívy rozvíja, „... objavuje neprehliadnuteľné ontologické predpoklady Husserlovej fenomenológie“ ([15], 267). Išlo o predpoklady, ktoré jej tvorca pôvodne prehliadol alebo nebral do úvahy a ktoré len naznačil v poslednom období vlastnej tvorivej aktivity, predovšetkým v *Kríze* [9].

Na rozdiel od Husserla Heidegger sa pomerne skoro začína v otázke bytia uberať iným smerom: „Hroziacemu subjektivismu,“ píše Patočka, „sa Heidegger ubránil obratom (Wendung) k bytiu.“ Veľmi vážne sa však tiež pýta: „Nie je ale nevyhnutné podujatie *Bytia a času* zopakovať na novom základe a podať fenomenológiu pobytu, sveta, vnútrosvetského jestvujúcna?“ ([15], 269).

Takýmto *podujatím*, vlastne ďalším *obratom* (Wendung) pri utváraní novej fenomenológie, sa pre Patočku stal pokus o vybudovanie asubjektívnej fenomenológie, v ktorej by nielen *bytie*, ale aj *prirodzený svet* a tvoriace ho *jestvujúcna* mali podstatne väčšiu váhu než v pôvodnej podobe Husserlovej či Heideggerovej fenomenológie. Patočka svojou orientáciou asubjektívnej fenomenológie na *metafyziku jedinečnej existencie* kriticky prekračuje rámec úvah o vzťahu bytia a jestvujúcna u M. Heideggera, a to nielen z *Bytia a času*, ale aj z obdobia po *obrate* (Kehre).

---

⁴ H. J. Adriaanse upozorňuje, že Husserl videl možnosť *liečby sveta*, liečby straty vnútorného zmyslu európskej kultúry, ale aj samotnej filozofie *len* v rozume, v *prehľbení racionality*. Adriaanse v tomto duchu píše: „... pre Husserla má pojem rozumu normatívnu hodnotu. *Rozumne konať* je druhom kategorického imperatívu; je to zároveň jeho, Husserlovo pochopenie kategorického imperatívu. Rozum má byť vodidlom, má prenikať utváraním života vo všetkých oblastiach“ ([1], 197). Rozum ako *transcendentálny subjekt* je pre Husserla aj tvorcom celej štruktúry *obsahu* a *zmyslu ľudsky utváraného sveta*. Ide teda o *štruktúru a hodnoty transcendentálne*, ale (v konečnom dôsledku a napriek celej Kantovej kritike) budované v zhode s racionálnymi princípmi Kantovej *Kritiky čistého rozumu*.

⁵ Ako tzv. *fundamentálna ontológia* sa Heideggerovi javí jeho analýza ľudskej existencie (*Dasein*; *pobyt*, resp. *tu-bytie*). Ide o pokus analyzovať bytie všeobecne prostredníctvom analýz štruktúr ľudského bytia, pretože práve človek ako *pobyt* najzreteľnejšie odpovedá na otázku o *zmysle bytia vôbec*. Heidegger bol presvedčený o tom, že práve človek ako *pobyt* udeľuje zmysel nielen vlastnému bytiu, ale aj mimoludským jestvujúcnam. Tak ako človek aj bytie je späté s časom; Heidegger niekedy označoval vlastnú ontológiu aj ako *onto-chronológiu*.

* * *

Vo vlastnom filozofickom vývoji sa Patočka postupne, ale kriticky dištancuje od Husserlovho transcendentálneho subjektivismu, ktorý je – okrem iného – neblahým dôsledkom či pozostatkom nekritického *karteziанизmu* v Husserlovej fenomenológii, ale v neposlednom rade aj omylov, ktorých sa dopustil pri rozpracovávaní fenomenológie ako metódy, ako *algoritmu* určitých krokov a postupov, a aj v celkovom ponímaní podstaty a poslania fenomenologickej filozofie.⁶

Jednu zo základných analýz podstaty a zmyslu Husserlovej fenomenológie a fenomenologickej filozofie podáva Patočka v doslove k českému vydaniu *Karteziánskych meditácií* (1968) v štúdiu *Husserlova fenomenológia, fenomenologická filozofia a „Karteziánske meditácie“* [19]. Tu jednoznačne odkryl aj *teoretické* východisko a jadro Husserlovej transcendentálnej fenomenológie: princíp *fenomenologickej redukcie*, a to ako prejav a dôsledok úsilia o prekonanie každého možného predsudku v našom poznaní vrátane *predsudku* o reálnej existencii sveta ako určitého celku: „... v praktickom živote,“ píše Patočka, „veríme vždy a nevyhnutne vo svet. Ako fenomenológovia však *musíme* z uvedeného metodologického dôvodu túto vieru vyradiť. Kým študujeme, *nie sme* takto veriaci: rozdvojíme sa na čistého pozorovateľa, ktorému ide len o štúdium skúseností, ich štruktúr a obsahov, a na toho, kto je pozorovaný, kto teda žije v naivnom výkone skúsenosti a všetkých s ňou spojených presvedčení“ ([19], 170). V prvom prípade sme *redukovali* celú skúsenosť len na *čisté vedomie* a všetko, čo je tomuto vedomiu dané a prístupné, sa zmenilo na *čistý fenomén*. To je v pôvodnom Husserlovom koncepte pôda transcendentálnej fenomenológie.

Najmä v absolutizácii idey *fenomenologickej redukcie*, ktorá celú produkciu vedomia previedla len na pôdu *čistej imanencie vedomia*, videl Patočka jednu zo základných príčin nenaplnenia ambícií a možností pôvodného projektu Husserlovej fenomenológie. V článku *Epoché a redukcia* (1975) Patočka kriticky poznamenáva, že Husserl chcel, alebo sa aspoň pokúsil, „vybudovať čistú fenomenológiu ako prvú filozofiu na *fenomenologickej redukcii*“, čo však vedie k tomu, že nemožno „odlíšiť bytie ako prežívanie (v českom origináli: *prožitok*) od bytia ako reality“, t. j. výsledkom je popretie možnosti akejkoľvek ontológie, a pritom, ako je Patočka presvedčený, naozaj platí, že nijaká fenomenológia *nie je možná bez určitej ontológie*: „Náuka o zjavovaní ako takom nie je možná ináč, než tak, že sa fenoménom urobí a priori sveta, ktoré pôvodne funguje anonymne.“

---

⁶ V článku *Čo je fenomenológia* (okolo r. 1975) chce Patočka *pozitívne* odpovedať na otázku *Čo znamená fenomenológia pre nás?*, t. j. v prvom rade *pre neho*. O fenomenológii v tejto súvislosti píše: „Je hlbokým zamyslením nad krízou (nad krízou ľudstva, krízou vied a vedeckosti, krízou racionality...)... Objavy, ktoré sa na tejto ceste ponúkajú, sú rozmanité, ale jeden je tu obzvlášť dôležitý...: je to objav bytostného karteziанизmu celej našej epochy.“ A tu Patočka rezolútne uzatvára: „Úsilie postavíť proti tomuto odhalenému základnému konceptu moderny (t. j. proti karteziанизmu) určitú *hľadajúcu* cestu – to je fenomenológia“ ([13], 102). Treba však poznamenať, že ešte v *Parížskych prednáškach* (1929) a aj v ich knižnom vydaní – v *Karteziánskych meditáciách* (1931) – sám Husserl označil fenomenológiu za *novokarteziанизmus* (pozri [8], 7).

Toto a priori sveta však súčasne umožňuje *vzťah k sebe*, a teda i *k ja v jeho bytostnom uspôsobení*“ (kurzíva P. T.; [17], 76 – 77).

Vzťah *sveta a ja*, resp. *ja a sveta* na báze posledných formulácií Patočku môže a musí fungovať na *dvoch stranách* a v žiadnom prípade by nemal viesť k recidívam *krajného* subjektivismu, tobôž nie subjektivismu berkelyovského typu, ktorého sa neustále obával Husserl a proti ktorému sa, často, už akoby preventívne, bránil (pozri [7], 114 a n.). Podľa Patočkovej úvahy tým, že *svet* sa stane súčasťou zjavovania sa a prestane byť len nejakým abstraktným alebo anonymným *a priori*, ktoré bolo prostredníctvom fenomenologickej redukcie celkom *odsunuté* z obsahov vedomia, stáva sa aj *zjavným* a je evidentné, že na jednej strane je tým, čo „patrí ku štruktúrálnej skladbe subjektu, čo tvorí jeho jednu stránku“, a zároveň na druhej strane sa stáva tým, „k čomu sa subjekt vzťahuje ako k horizontu svojho chápania“ ([17], 77). V tejto súvislosti Patočka už priamo hovorí o *fenomenologickej ontológii*. Patočka je dokonca hlboko presvedčený, že práve začlenenie človeka do sveta, t. j. do *svetového jestvujúcna*, organicky patrí do bytostnej štruktúry *rozumejúceho prežívania reality* a že až toto začlenenie otvára možnosť fenomenologickej filozofie ako filozofickej antropológie. V tejto súvislosti Patočka pripomína slová Aristotela, ktorý jasne zdôraznil, že poznanie je neoddeliteľne viazané na *dušu* človeka, a to tak pri (zmyslovom) *vnímaní*, ako aj pri *myslení* vecí. „... duša,“ píše Aristoteles, „je nejako všetkým, čo je. Všetko jestvujúcno je totiž buď predmetom vnímania, alebo predmetom myslenia“ ([2], 101). V tomto zmysle – upozorňuje Patočka – platí: „... veci sa v duši zjavujú bez toho, aby strácali svoj vlastný *tvar*, svoju *bytnosť*. To platí tak pre AISTHĚTA (vnímané), ako aj pre NOĚTA (myslené). V duši sa zjavuje tak to, čo je *jedinečné*, s čím sa možno stretnúť v situácii, ako aj to, čo je *všeobecné a nadčasové*“ ([14], 290).

Čo sa teda v štruktúrach poznávajúceho vedomia – podľa Patočku – zjavuje? V prednáškach *Platon a Európa* (1973) Patočka upozorňuje, že pri hľadaní odpovede na otázku »Čo« *sa pri zjavovaní zjavuje?* mu v žiadnom prípade nejde o *vulgárne fenomény*, a pokračuje: „*Vulgárne fenomény*, to sú fenomény vecí, jestvujúcien, to sú *jestvujúcna*, ktoré sa ukazujú, ale ten podstatný fenomén, to je fenomén *bytia*...“ Vzápätí konštatuje, že takto pochopený fenomén „nedostaneme do ruky tým, že sa *dívame* na to, čo sa zjavuje (kurzíva P. T.)“; skôr sa k nemu dostaneme tak, že si začneme „*všímať spôsob danosti*, spôsob objavovania sa“. Cieľom však nemôže a nesmie byť samotný spôsob objavovania sa vecí, lež to, že „objavíme ich *vnútorne zmysluplnú štruktúru*“ ([21], 265).

V ohnisku Patočkovho záujmu však nie je výlučne samotné bytie, samé osebe *abstraktné a prázdne*. Povedal predsa, že mu ide o *zmysluplnú štruktúru* tohto bytia, a tu sa bytie nevyhnutne prejavuje vo svojej *rozmanitosti*, v jeho *rôznych určenostiach*, ako onen *hlbší fenomén*. Preto môže Patočka napísať: „Nie je to to isté, ako keď Heidegger povie: Skutočný fenomén, hlboký fenomén sa dotýka *bytia*, nie jestvujúcna“ ([21], 265). Patočkovi skrátka ide o vyváženosť *ontologických* prístupov k svetu nielen ako k synonymu *bytia* v jeho hegelovskom a heideggerovskom chápaní, ale aj ako k bytiu ako *bytiu prirodzeného sveta, jestvujúcien*, ktoré do neho *podstatne* patria, a to aj s tým, čo označujeme ako vždy prítomný, ale len vo fenoméne sa zjavujúci a odkrývajúci sa *zmysel bytia* a jeho nositeľa – *fenoménu*.

Patočka, pochopiteľne, nemôže obísť otázku: Ako je možné, že sa nám *bytie odkryva, zjavuje, cez fenomény*? Pýta sa: *Ako to, že podstatný, pravý fenomén má byť fenoménom bytia, nie fenoménom vecí?*

Odpoveď Patočku je jednoznačná: *Vnútoraná štruktúra, skutočná vnútorná podstata vecí ako fenoménov sa nám nezjavuje ako niečo neutrálne, a preto ľahostajné, ale zjavuje sa nám cez svoj vnútorný zmysel; a vnútro vecí je nám dostupné preto, že máme zmysel pre bytie vecí*. Práve to znamená – hovorí Patočka – nielen „porozumieť vecí“; už samotné „zjavovanie... predpokladá akýsi zmysel pre niečo z vecí, pre vec samotnú“. My „rozumíme celému rázu vecí, máme zmysel pre ich vnútorný, *bytostný* ráz – *to je zmysel pre bytie*“. A vzápätí Patočka uzatvára: „... zmysel v nás pre to podstatné z vecí, zmysel, ktorý je prvou *podmienkou* toho, že sa nám jednotlivosti zjavujú, to predsa bude niečo podstatné pre fenomén v hlbšom zmysle slova – teda pre *fenomén bytia*“ ([21], 266). Vnútoraný fenomén, fenomén bytia, je prienikom nášho *Ja*, nášho *zmyslu pre bytie*, a toho, čo je *poznávané*.

* * *

Patočka, ako sa ukazuje, v mnohom prijíma a preberá Heideggerovo rozvíjanie fenomenologických skúmaní, „ktoré,“ píše Šrubař, „chápe ako radikalizáciu fenomenologického filozofovania, ktoré v súlade so svojím pôvodným zmyslom, ako mu rozumel Husserl, musí vždy vychádzať z celistvého fenoménu“ ([27], 408). Pritom, píše už Patočka, platí: „Fenomenológia, náuka o fenoméne ako takom, nám neukazuje vecí, ale *spôsob danosti* vecí, spôsob, ako sa k veciam dostať, ako sa k nim priblížiť, ako sa vecí zjavujú“ ([21], 176). Je dôležité pochopiť aj to, že fenomenológia naozaj „nie je len oblasť zmyslového fenoménu“, nie je to len analýza toho, „ako sa nám ukazujú predmety tu, v našom okolí“. Je čímsi viac: „... fenomenológia je tiež oblasť skúmania toho, ako sa nám ukazujú povedzme všeobecné myšlienkové štruktúry, ako sa nám ukazujú blížni, ako pre nás existuje spoločenstvo, ako pre nás existuje minulosť, atď.“ ([21], 177). Tu sa však už fenomenológia dostáva nielen k hľadaniu *štruktúr* ukazovania jednotlivého, ale aj k hľadaniu *najzákladnejších, najvšeobecnejších* štruktúr, napríklad časových štruktúr. Fenomenológia, usudzuje Patočka, tu už definitívne vstupuje do sféry *fenomenologickej filozofie*.

Fenomenologickú filozofiu od fenomenológie odlišil Patočka na tomto mieste len stručne, ale podstatným spôsobom, a to z hľadiska cieľov poznania: „Fenomenologická filozofia sa od fenomenológie líši tým, že nechce len analyzovať fenomény ako také, ale chce z toho vyvodit' aj dôsledky, chce z toho vyvodit' *dôsledky*... (aj) *metafyzické*, to znamená, že sa pýta na vzťah medzi fenoménom a jestvujúcim“ ([21], 177).

Patočka upozorňuje na to, že v tejto otázke niet zhody ani medzi fenomenológmi. Viacerí zdôrazňujú subjektívnosť tohto vzťahu, čo Patočka odmieta. Uznáva síce, že fenomény sú svojou povahou „*nereálnou* oblasťou univerza“, ktorá však aj napriek tomu, že je nereálna, „určuje istým spôsobom realitu“, určuje nejakým spôsobom *bytie* ([21], 178). Ako, akým spôsobom sa toto pôsobenie uskutočňuje, na to môže odpovedať len fenomenologická filozofia, nie fenomenológia ako metóda.

Tu sa cesty Patočku, Husserla a Heideggera v istom zmysle opäť rozchádzajú. Kým

Husserl chcel načrtnúť problém riešiť určitou obmenou Kantovho transcendentálneho *apriorizmu*⁷ a Heidegger videl možnosť a cestu v *básnickej, poetickej forme* zmocnenia sa reality [5], Patočka požaduje aj tieto problémy riešiť prostriedkami *logu*, pričom nevy-
lučuje niektoré *metafyzické* prístupy a riešenia. Skrátka, Patočka si kladie za cieľ načrtnúť
taký rozvrh asubjektívnej fenomenológie, v rámci ktorého by opäť našiel filozoficky kon-
trolovanú pôdu poznania, ktorú Husserl i Heidegger (aj keď každý iným smerom) opusti-
li... Ide o onen povestný *kúsoček* či *pozostatok* metafyzicky poňatého objektu poznania.

LITERATÚRA

- [1] ADRIAANSE, H. J.: Husserl jako filosof kultury. (Nad XXVII. svazkem Husserlian).
In: *Filosofický časopis*, roč. XL, 1992, č. 2.
- [2] ARISTOTELES: *O duši. 431b, 20*. Citované podľa: Aristotelés: O duši. *Přel.* A. Kříž. Praha:
Rezek 1996.
- [3] DECLÈVE, H.: Mýtus o bohočloveku. *Přel.* Marcela Sedláčková. In: *Filosofický časopis*, roč. 39,
1991, č. 3.
- [4] HEGEL, G. W. F.: *Fenomenologie ducha*. *Přel.* Jan Patočka. Praha: Nakladatelství
Československé akademie věd 1960.
- [5] HEIDEGGER, M.: *Básnický bydlí člověk*. *Přel.* Ivan Chvatík. Praha: Oikoymenh 1993.
- [6] HEIDEGGER, M.: *Bytí a čas*. *Přel.* Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček jr., Jiří Němec.
Praha: Oikoymenh 1996.
- [7] HUSSERL, E.: *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. *Přel.* A. Rettová a Petr
Urban. Praha: Oikoymenh 2004.
- [8] HUSSERL, E.: *Karteziánské meditace*. *Přel.* M. Bayerová. Praha: Svoboda 1968.
- [9] HUSSERL, E.: *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie. Úvod do
fenomenologické filozofie*. *Přel.* Hana Kubová, Petr Kuba. Praha: Academia 1996.
- [10] JEŠIČ, M.: Patočkova recepcia Descartovej filozofie v 30. rokoch 20. storočia. In: Tholt, P.
– Nezník, P. (eds.): *Patočkova asubjektívna fenomenológia a dejiny filozofie*. Košice: Vyd.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 2009.
- [11] NEZNÍK, P.: Patočka, Leibniz a dejiny filozofie. In: Tholt, P. – Nezník, P. (eds.): *Patočkova
asubjektívna fenomenológia a dejiny filozofie*. Košice: Vyd. Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika 2009.
- [12] PATOČKA, J.: *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha: Nakladatelství ČSAV 1964.
- [13] PATOČKA, J.: Co je fenomenologie? *Přel.* Tomáš Dimter. In: Husserl, E.: *Idea fenomenologie*.
Praha: Oikoymenh 2001.
- [14] PATOČKA, J.: Der Subjektivismus der Husserlschen und die Forderung einer asubjektiven
Phänomenologie. In: K. Nellen – J. Němec – I. Šrubař (Eds.): *Die Bewegung der menschlichen
Existenz*. Stuttgart: Klett-Cotta 1991, S. 286 – 309.
- [15] PATOČKA, J.: Der Subjektivismus der Husserlschen und die Möglichkeit einer asubjektiven
Phänomenologie. In: *Die Bewegung der menschlichen Existenz*. Eds. K. Nellen, J. Němec
& I. Šrubař. Stuttgart: Klett-Cotta 1991, S. 267 – 285.

---

⁷ Som presvedčený o tom, že jednou z najvážnejších Patočkových výhrad na adresu Husserla bolo to, že Husserl si síce podľa vzoru Kantovho apriorizmu do istej miery udržal kontrolu nad jednotlivými krokmi fenomenológie ako metódy, stratila sa mu však dvojaká povaha fenoménu. Fenomény posunul len do sféry transcendentálneho subjektu a aj proces zjavovania sa fenoménov interpretoval len subjektivisticky. Heidegger sa síce pokúsil vrátiť fenoménu aj ich ontologický status, stratil však kontrolu nad samotným procesom poznania, a preto volil cestu básnikov – cestu *ek-stasy*.

- [16] PATOČKA, J.: Dopisy Václavu Richterovi. In: Chvatík, I. – Kouba, P. (eds.): *Sebrané spisy Jana Patočky*. Svazek 20. Praha: Oikoymenh 2001.
- [17] PATOČKA, J.: Epoché a redukce. Prel. Miroslav Petříček. In: Husserl, E.: *Idea fenomenologie*. Praha: Oikoymenh 2001.
- [18] PATOČKA, J.: Evropský rozum (1941). In: *Sebrané spisy Jana Patočky*. Svazek 1. *Jan Patočka: Péče o duši I*. Praha: Oikoymenh 1996.
- [19] PATOČKA, J.: Husserlova fenomenologie, fenomenologická filosofie a „Karteziánske meditace“. In: Husserl, E.: *Karteziánske meditace*. Prel. M. Bayerová. Praha: Svoboda 1968.
- [20] PATOČKA, J.: K prehistorii vědy o pohybu: svět, země, nebe a pohyb lidského života. In: *Tvář*, 2, 1965, č. 10.
- [21] PATOČKA, J.: Platón a Evropa. In: Chvatík, I. – Kouba, P. (eds.): *Sebrané spisy Jana Patočky*. Svazek 2. *Jan Patočka: Péče o duši II*. Praha: Oikoymenh 1999.
- [22] PATOČKA, J.: Úvod k [Hegelově] *Fenomenologii ducha (Kapitola III. – IV.)*; strojopis uložený v *Archíve J. Patočku pri Filozofickom ústave AV ČR* pod signatúrou: P:\Text-nev. 3225-04.
- [23] RODRIGO, P.: Zrod tématu asubjektivní u Jana Patočky. Prel. K. Gajdošová. In: *Filosofický časopis*, roč. 52, 2004, č. 3.
- [24] SLOWIKOVÁ, K.: Patočkův projekt revize Husserlovy fenomenologie. In: *Filosofický časopis*, roč. 55, 2007, č. 4.
- [25] RICHIR, M.: Možnost a nevyhnutnost asubjektivní fenomenologie. Prel.: M. Petříček jr. In: *Filosofický časopis*, roč. 45, 1997, č. 5.
- [26] ŠRUBAŘ, I.: Asubjektivní fenomenologie, přirozený svět a humanismus. (Patočkovo myšlení mezi Husserlem a Heideggerem). Prel. M. Petříček, jr. In: *Filosofický časopis*, roč. XXXIX, 1991, č. 3.

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA 1/4679/07 *Asubjektívna fenomenológia J. Patočku a dejiny filozofie*.

---

doc. PhDr. Pavol Tholt, PhD.
 Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ
 Pezvalova 4
 040 11 Košice
 SR
 e-mail: pavol.tholt@upjs.sk